

# Wojnowski, Edmund

---

## Grupa Operacyjna Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów i Ministerstwa Przemysłu na Prusy Wschodnie

---

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 552-557

---

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

## M A T E R I A Ł Y

EDMUND WOJNOWSKI

### GRUPA OPERACYJNA KOMITETU EKONOMICZNEGO RADY MINISTRÓW I MINISTERSTWA PRZEMYSŁU NA PRUSY WSCHODNIE

Przygotowanie niniejszego szkicu uzasadnione jest co najmniej dwoma względami. Po pierwsze grupa operacyjna stanowiła formę organizacyjną całego życia ekonomicznego okręgu mazurskiego poza rolnictwem; po drugie, jej pełnomocnicy byli często pierwszymi przedstawicielami władz polskich, którzy dotarli do poszczególnych powiatów okręgu. Grupy operacyjne powoływane były już w okresie lubelskim. Większego znaczenia nabrała ich działalność jednak po styczniowej ofensywie Armii Radzieckiej w 1945 r., w wyniku której wyzwolone zostały najsilniej uprzemysłowione tereny, wchodzące w skład państwa polskiego przed 1 września 1939 r. oraz Ziemie Zachodnie, mające — zgodnie z międzynarodowymi ustaleniami — wejść w granice państwa polskiego. Na tych ostatnich działalność grup operacyjnych miała szczególny charakter. Zasadniczą trudność stanowił brak prawnego uregulowania kwestii mienia poniemieckiego wiążący się z trwającym jeszcze stanem wojny z Niemcami, brakiem traktatu pokojowego i określonych przezeń „rozmiarów polskich nabytków terytorialnych oraz zasad odszkodowania wojennego”. Występowały także i inne trudności, które wynikały ze stosunków gospodarczych, demograficznych i politycznych na odzyskanych ziemiach. Pomijając podporządkowanie całej gospodarki tych ziem celom wojennym państwa hitlerowskiego, znaczna część zakładów przemysłowych w czasie walk uległa zniszczeniu. Duży stopień wyludnienia — szczególnie miast ziem odzyskanych, powiększył problem braku siły roboczej. Zarówno więc sytuacja prawna Ziemi Zachodnich jak i rzeczywisty stan gospodarczy warunkowały formy organizacyjne polskiego życia gospodarczego. Ministerstwo Przemysłu za formę administracyjną najbardziej odpowiadającą tej sytuacji uznało grupy operacyjne. Określając ich zadania na Ziemiach Zachodnich, orientacyjna instrukcja o pracy grup operacyjnych stwierdzała: „Zadaniem Grup Operacyjnych na Ziemiach Zachodnich jest organizacja od podstaw polskiego przemysłu i życia gospodarczego, celem jak najszybszego jego uruchomienia”<sup>1</sup>.

Powierzenie tak szerokich zadań grupom operacyjnym uzasadniano dobytym już przez nie doświadczeniem oraz ich wewnętrzną strukturą organizacyjną, która była oparta na terytorialnym podziale kompetencji; gwarantowało to powiązanie działalności grup operacyjnych z jednostkami administracji państwowej odpowiedniego szczebla. Wewnętrzna organizacja pracy

<sup>1</sup> Archiwum Akt Nowych (dalej AAN) MAP, orientacyjna instrukcja o pracy Grupy Operacyjnej (dalej GO) na Ziemiach Zachodnich, (mikrofilm w Ośrodku Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie (dalej OBN).

grup operacyjnych opierała się na zasadach dyscypliny wojskowej, co podnosiło skuteczność działania<sup>2</sup>. Praca grup operacyjnych na Ziemiach Zachodnich musiała uwzględniać specyficzne warunki prawne, jakie tu istniały. Tereny te znajdowały się pod wojskową administracją Armii Radzieckiej, która dysponowała całym pozostałym mieniem niemieckim<sup>3</sup>. Dopiero decyzje rządu ZSRR z marca 1945 r., dotyczące organizacji polskiej administracji państwowej na Ziemiach Zachodnich postawiły na porządku dziennym także problem przekazania przemysłu, polskiej administracji. Zasady przekazywania przemysłu na Ziemiach Zachodnich były odmienne od tych, które obowiązywały na ziemiach starych. „Tylko zdane obiekty są traktowane jako własność państwa polskiego, a wszystkie pozostałe stanowią zdobycz wojenną” — stwierdzała wspomniana już instrukcja o pracy grup operacyjnych na Ziemiach Zachodnich<sup>4</sup>. Istotny był także fakt, że grupy operacyjne na Ziemiach Zachodnich przejmowały cały majątek poniemiecki na własność państwa polskiego. Nie ograniczały się tylko do zakładów przemysłowych *sensu stricto*, lecz przejmowały także zakłady rzemieślnicze, handlowe, magazyny, składy itp.<sup>5</sup>.

Tak w skrócie przedstawiały się na Ziemiach Zachodnich ogólne zasady działalności grup operacyjnych, na podstawie których rozpoczęła swą działalność Grupa Operacyjna na Prusy Wschodnie. Przygotowania organizacyjne do jej wyjazdu na teren okręgu mazurskiego rozpoczęto 10 marca 1945 r. Pełnomocnikiem Głównym Grupy Operacyjnej na „Prusy Wschodnie” został inż. Ignacy Marzyński. Pierwszy termin wyjazdu Grupy Operacyjnej ustalono na 29 marca 1945 r. Został on jednak przesunięty na 4 kwietnia 1945 r. W tym dniu wyjechała pięćdziesięcioczworoosobowa ekipa, która rozpoczęła działalność w okręgu mazurskim<sup>6</sup>. Wcześniej już, z inicjatywy Morskiej Grupy Operacyjnej obsadono powiaty rejencji kwidzyńskiej, które następnie podporządkowano wschodniopruskiej Grupie Operacyjnej. Wyjątek stanowił Elbląg, który ze względów ogólnogospodarczych włączono do Morskiej Grupy Operacyjnej<sup>7</sup>.

W skład pierwszej ekipy, która wyruszyła z Warszawy 4 kwietnia 1945 r., obok dziesięcioosobowego sztabu, wchodziło 6 inżynierów, 17 techników, 6 techników, mechaników, 1 kreślarz, 1 drukarz, 6 kierowców, 9 „różnych”<sup>8</sup>. Dalsze ekipy pracowników Grupy Operacyjnej przybywały sukcesywnie: 17 kwietnia — 28 ludzi, 18 kwietnia — 17 ludzi i 25 kwietnia — 40 ludzi. Już w czasie podróży z Warszawy do Olsztyna obsadzono pełnomocnikami Grupy Operacyjnej Nidzicę, Olsztynek i Dąbrówno<sup>9</sup>. Byli oni pierwszymi przedstawicielami władz polskich na tym terenie. W dniu 6 kwietnia wysłani zostali pełnomocnicy do powiatów: Lidzbark Warmiński, Morąg i Ostróda oraz do Ornety. Do 15 kwietnia 1945 r. pełnomocnicy Grupy Operacyjnej rozpoczęli działalność w 15 powiatach okręgu mazurskiego<sup>10</sup>, także do 6 po-

<sup>2</sup> Ibidem; por. także J. Gołębiowski, *Pierwsze lata władzy ludowej w województwie śląsko-dąbrowskim*, 1965, ss. 133 i n.

<sup>3</sup> Ibidem.

<sup>4</sup> Ibidem.

<sup>5</sup> J. Gołębiowski, op. cit., s. 136.

<sup>6</sup> AAN-GO, 292/IV/56, raport nr 1 z 7 kwietnia 1945 r.

<sup>7</sup> AAN-GO, pismo do kierownika GO Morskiej i Pełnomocnika Ministerstwa Przemysłu; por. raport Marzyńskiego z 30 marca 1945 r. (Mikrofilm w OBN).

<sup>8</sup> AAN-GO 292/IV/56 raport nr 1.

<sup>9</sup> Ibidem.

<sup>10</sup> AAN-GO, informacja dla Pełnomocnika Rządu z 15 kwietnia 1945 r. (Mikrofilm w OBN).

zostałych wyjechali w tym dniu pełnomocnicy Grupy Operacyjnej. W Olsztynie — w sztabie Grupy Operacyjnej oraz do pracy na terenie miasta i powiatu Olsztyn pozostało 22 pracowników<sup>11</sup>.

Tabl. 1. Daty obsadzenia poszczególnych powiatów pełnomocnikami Grupy Operacyjnej<sup>12</sup>.

Stan na 15 kwietnia 1945 r.

Nazwa powiatu	data obsadz.	Nazwisko pełnomocnika	Liczba pracowników.
Malbork	20 III 45	Wiernicki	7
Kwidzyn	26 III 45	Steinike	7
Elbląg	26 III 45	Pacorzyński	16
Nidzica	5 IV 45	Majdecki	2
Olsztynek	5 IV 45	Stanisławski	2
Dąbrówno	5 IV 45	Groszkowski	2
Lidzbark Warm.	7 IV 45	Czarnocki	2
Morań	7 IV 45	Michalski	2
Ostróda	7 IV 45	Łożyński	2
Gerdawa	13 IV 45	Bandurski	2
Biskupiec	13 IV 45	Mścichowski	2
Mrażowo	13 IV 45	Golaszewski	2
Szczytno	13 IV 45	Kozikowski	2
Kętrzyn	13 IV 45	Nawrot	1
Olsztyn (miasto i powiat)	5 IV 45	—	
Pisz	15 IV 45	Samławski	2
Ełk	15 IV 45	b. d.	
Olecko	15 IV 45	Paprocki	2
Gołdap	15 IV 45	Koss	2
Węgorzewo	15 IV 45	Wódka	2
Giżycko	15 IV 45	Tietz	2

Obsadę pozostałych powiatów zakończono 22 maja 1945 r.<sup>13</sup>. Z uwagi na rozmieszczenie przemysłu, Grupa Operacyjna dokonała podziału okręgu mazurskiego na 30 rejonów<sup>14</sup>. Według stanu z 1 sierpnia 1945 r. Grupa Operacyjna dysponowała 260 osobami, z tego 139 osób stanowiących cztery grupy, było wydelegowanych z Warszawy, 30 osób przybyło indywidualnie z Warszawy oraz 92 osoby przyjęto spośród repatriantów i osiedleńców, skierowanych przez pośrednictwa pracy, Państwowy Urząd Repatriacyjny, związki zawodowe<sup>15</sup>. Wewnętrzna struktura organizacyjna Grupy Operacyjnej 1 sierpnia 1945 r. przedstawiała się następująco:<sup>16</sup> 1) sztab Grupy Operacyjnej z siedzibą w Olsztynie, łącznie z kwatermistrzem i intendentem — 59 osób; 2) pełnomocnicy powiatowi i ich personel 75; 3) referaty: a — chemiczny 31, b — spożywczy 3, c — drzewny 21, d — metalowy 27, e — wodociągi 18, f — warsztaty 20, g — drukarnia 1 osoba.

Działalność Grupy Operacyjnej stanowiła fragment przejmowania przez polską administrację części Prus Wschodnich przypadającej Polsce. Nie od-

<sup>11</sup> Ibidem.

<sup>12</sup> Ibidem.

<sup>13</sup> AAN-GO, sprawozdanie „o grupach”. (Mikrofilm w OBN).

<sup>14</sup> Ibidem.

<sup>15</sup> Ibidem.

<sup>16</sup> Ibidem.

było się to (o czym już wspomniano) jako akt jednorazowy, lecz stanowiło proces: radziecka administracja wojskowa stopniowo przekazywała swe uprawnienia polskiej administracji państwowej. Problemy gospodarcze należały do najbardziej złożonych. Decyzje rządu radzieckiego miały charakter ramowy; pociągało to za sobą konieczność dłuższego okresu na ich konkretyzację. O ile w sprawach politycznych nie było spornych problemów, o tyle problem przekazania zakładów przemysłowych rozstrzygnięty został w okręgu mazurskim dopiero w połowie maja 1945 r. Ten stan rzeczy obiektywnie określili profil działalności wschodniopruskiej Grupy Operacyjnej. Można różnić dwa wyraźne etapy w pracy tej grupy. W pierwszym etapie zadania jej sprowadzały się do:

- a — zapoznania się z terenem — sporządzenia jego charakterystyki gospodarczej oraz zebrania danych o obiektach przemysłowych i warunkach ich uruchomienia;
- b — współpracy z władzami wojskowymi w dziedzinie uruchomienia obiektów, mogących produkować dla potrzeb wojska;
- c — możliwie szybkiego uruchomienia zakładów i urządzeń użyteczności publicznej;
- d — zabezpieczenia i ochrony tych obiektów, które nie znajdowały się w ewidencji Armii Radzieckiej<sup>17</sup>.

Realizacja tych zadań odbywała się w wyjątkowo trudnych warunkach. Grupa Operacyjna zjawiała się w Olsztynie w kilka dni po przybyciu Pełnomocnika Rządu na Okręg Mazurski, płka J. Prawina. Jego aparat wykonawczy dopiero się tworzył. Tylko w nielicznych powiatach byli już przedstawiciele polskiej administracji<sup>18</sup>. W tej sytuacji pracownicy Grupy Operacyjnej nawiązali bezpośredni kontakt z komendantami wojennymi. W pierwszym okresie spotykali się oni na ogół z przychylnym przyjęciem. Komendanci wojenni wyznaczyli pełnomocnikom Grupy Operacyjnej kwatery, zaprowiantowali ich oraz wyrazili zgodę na prowadzenie wywiadu gospodarczego<sup>19</sup>. W sprawie przekazania obiektów przemysłowych i innych — zajmowali stanowisko powściągliwe, tłumaczyli się brakiem wyraźnych dyrektyw. W miarę rozszerzania się działalności Grupy Operacyjnej dochodziło coraz częściej do zaostrożania wzajemnych stosunków między pełnomocnikami Grupy Operacyjnej a komendanturami wojennymi<sup>20</sup>. Ich źródło tkwiło w braku wyraźnych instrukcji dowództwa 3 Frontu Białoruskiego, określających zakres współpracy<sup>21</sup>. Po interwencji w dowództwie 3 Frontu stan ten uległ zmianie na lepsze. Przyspieszono opracowanie dyrektyw w sprawie przekazania władzom polskim obiektów przemysłowych. W dniu 15 maja 1945 r. jednostki podległe dowództwu 3 Frontu Białoruskiego otrzymały rozkaz komisyjnego przekazania władzom polskim tych obiektów, których na szczeblach centralnych nie uznano za „obiekty zdobyczne”.

Scharakteryzowany tutaj pierwszy okres działalności Grupy Operacyjnej miał istotne znaczenie dla wysiłków w dziedzinie restauracji życia gospodarczego okręgu mazurskiego. Pracownicy Grupy Operacyjnej przeprowadzili w stosunkowo krótkim czasie inwentaryzację obiektów przemysłowych, która dała podstawę do sporządzania orientacyjnych planów uruchomienia

<sup>17</sup> AAN-GO 292/IV/225, memoriał z 23 kwietnia 1945 r.

<sup>18</sup> AAN-GO 292/IV/56, raport nr 1 z 7 kwietnia 1945 r.

<sup>19</sup> Ibidem; por. także raport pełnomocnika z Morąga, Dąbrówna i Nidzicy.

<sup>20</sup> AAN-GO, raport pełnomocnika z Ornety, Mrągowa, Ełku, Węgorzewa (Mikr. w OBN).

<sup>21</sup> AAN-GO, raport do dowództwa 3 Frontu Białoruskiego z 28 kwietnia 1945 r. (Mikr. w OBN).

przemysłu, pozwoliła na sciążenie niezbędnej liczby fachowców. Dzięki obecności w terenie przedstawicieli Grupy Operacyjnej uchroniono przed dewastacją znaczną część substancji gospodarczych. Wiele uwagi w tym okresie poświęcili pracownicy Grupy Operacyjnej zabezpieczeniu i uruchomieniu zakładów użyteczności publicznej.

Drugi etap działalności Grupy Operacyjnej w okręgu mazurskim rozpoczął się w momencie wejścia w życie rozkazu 3 Frontu Białoruskiego z 15 maja 1945 r., na mocy którego jednostki podległe 3 Frontowi miały przystąpić do natychmiastowego przekazania obiektów przemysłowych władzom polskim<sup>22</sup>. Nieocenioną wartość w praktycznej realizacji tego rozkazu posiadały prace przygotowawcze, zrealizowane przez Grupę Operacyjną w pierwszym okresie jej działalności. Polskie władze administracyjne mogły dzięki nim uzgodnić z władzami radzieckimi kwestie sporne, powstające w trakcie przekazywania obiektów oraz uzyskać rezygnację władz radzieckich z demonstatażu szeregu obiektów, zakwalifikowanych do kategorii „zdobycznych”, a posiadających duże znaczenie dla rekonstrukcji życia gospodarczego okręgu mazurskiego<sup>23</sup>. Przejmowanie zakładów przemysłowych odbywało się sukcesywnie; do 2 lipca 1945 r. przyjęto: <sup>24</sup>

- 81 zakładów branży spożywczej,
- 25 zakładów branży chemicznej,
- 36 zakładów branży drzewnej,
- 25 zakładów branży metalowej,
- 15 zakładów branży budowlanej,
- 22 zakłady użyteczności publicznej,
- 18 zakładów bez określonej branży.

Przejęte zakłady, w zależności od ich stanu technicznego, starano się jak najszybciej uruchamiać. Już w początku czerwca Grupa Operacyjna zatrudniała 400 pracowników, w tym 115 inżynierów<sup>25</sup>.

Mimo dużego stopnia zniszczeń w przemyśle okręgu mazurskiego proces uruchamiania przejętych zakładów postępował bardzo szybko naprzód. W przemyśle drzewnym — najbardziej rozwiniętym w okręgu mazurskim, dewastacja i zniszczenia dotknęły poważny procent zakładów. Z 270 zakładów przejętych przez Grupę Operacyjną tylko 74 nadawały się do uruchomienia. W nich to już, według stanu na dzień 1 sierpnia 1945 r., stan zatrudnienia wynosił 800 pracowników; z tego 75 było inżynierami, technikami i majstrami<sup>26</sup>. Jeszcze większemu zniszczeniu uległ przemysł metalowy, który miał raczej charakter usługowy. Z 768 zakładów ocalało zaledwie 168, a z 2473 obrabiarek pozostało zaledwie 244 i to przestarzałych typów<sup>27</sup>.

Doświadczenia, zdobyte przez Grupę Operacyjną w czasie przejmowania przemysłu i jego uruchomienia, wykazały celowość utrzymania ogniw Grupy Operacyjnej w okręgu mazurskim dłużej, aniżeli w innych regionach Ziemi Zachodnich. W piśmie z 5 czerwca 1945 r., skierowanym do Pełnomocnika Rządu na Okręg Mazurski minister przemysłu uzasadnia celowość utrzymania Grupy Operacyjnej w tym okręgu możliwością przyciągnięcia do

<sup>22</sup> AAN-GO, pismo Ministerstwa Przemysłu z 15 maja 1945 r. (Mikr. w OBN).

<sup>23</sup> AAN-GO, pismo do dowództwa 3 Frontu Białoruskiego z 29 maja 1945 r. oraz pismo z 2 lipca 1945 r. do Naczelnika Wojskowej Misji ZSRR, gen. Szatiliowa, (Mikr. w OBN).

<sup>24</sup> AAN-GO, instrukcja (Mikr. w zbiorach OBN).

<sup>25</sup> AAN-GO, pismo GO do KERM z 6 czerwca 1945 r.

<sup>26</sup> AAN-GO, 226, memoriał referatu drzewnego z 27 czerwca 1945 r. oraz raport z 3 sierpnia 1945 r.

<sup>27</sup> AAN-GO, mikrofilm w OBN, s. 7.

współpracy inżynierów i fachowców, przygotowania kadry dla wydziałów przemysłowych, działających w składzie ogniw administracji ogólnej<sup>28</sup>. Do-tychczasowy pełnomocnik główny inż. I. Marzyński, zgodnie z zaleceniem tego pisma, już jako delegat Ministerstwa Przemysłu, miał przejąć organiza-cję Wydziału Przemysłowego Urzędu Pełnomocnika Rządu i kierować rów-nocześnie pracą Grupy Operacyjnej<sup>29</sup>. Od sierpnia 1945 r. Grupa Operacyjna ulegała stopniowej likwidacji. Kadra specjalistów, która skupiła się wokół niej, przeschodziła do organów administracji ogólnej i przemysłowej, prze-kazując swe agendy zjednoczonym branzowym, które obejmowały zasięgiem zakłady na terenie okręgu mazurskiego. W skomplikowanych warunkach politycznych i gospodarczych okręgu mazurskiego Grupa Operacyjna wy-pełniła doniosłe zadanie: zorganizowała podwaliny polskiego życia gospo-darczego. Trudno zobrazować jej działalność przy pomocy efektywnych zesta-wień i liczb. Region, w którym działała, był ubogi w przemysł, jego zaniedbanie pod tym względem było niemal przysłowiowe. Tym większą wartość dla polskiej gospodarki — w momencie jej startu na tych tere-nach — posiadało zabezpieczenie i jak najszybsze uruchomienie tego, co było. Posiadając sprężystą organizację wewnętrzną Grupa Operacyjna zadanie to wykonała sprawnie. Udało się jej ściągnąć na teren okręgu mazurskiego, stosunkowo mało atrakcyjny pod względem przemysłowym, okazałą liczbę fachowców, gwarantujących właściwe wykorzystanie ocalałych substancji przemysłowych. Przekazując w końcowym etapie swojej działalności własną kadrę administracji przemysłowej i ogólnej — Grupa Operacyjna wniosła także swój wkład w proces organizowania polskiej administracji w okręgu mazurskim.

---

<sup>28</sup> AAN-GO, pismo Ministerstwa Przemysłu z 5 czerwca 1945 r. oraz WAPO/II/91-29/365.

<sup>29</sup> Ibidem.

EDMUND WOJNOWSKI

#### OPERATION GROUP OF THE CABINET'S ECONOMIC COMMITTEE AND OF THE MINISTRY OF TRADE FOR EAST PRUSSIA

##### Summary

After the establishment of the Polish Committee of National Liberation (Lublin Committee) operation committees were a very important form of economic as well as political life. Their action became especially important after the Soviet offensive of 1945 when Polish public administration had taken over the territories that returned to Poland after many centuries of bondage.

The operation group of the Cabinet's Economic Committee and of the Ministry of Trade for East Prussia was called up in March 1945. In April the first teams of this group arrived in Warmia and Masuria. In many districts the members of those teams were the first representatives of Polish authorities.

The task of the East Prussian operation group was to make an inventory of the existing factories, plants etc., to protect them against further destruc-tion and to reopen gradually those workshops which were most important for the welfare of the population. The action of this operation group was of great consequence for the restoration of peaceful life in Warmia and Ma-suria. It had not only prevented plundering of industrial plants while Warmia and Masuria were still near the front line, but also had drawn technicians to this not very attractive region and had provided work for the inflowing Polish population.